

Kirjallisuus

- HEMÁNUS, Pertti. Välihuutoja puheen-
vuoroihin. Tiedotustutkimus 5(1982):4,
s. 123-126.
- HEMÁNUS, Pertti & TERVONEN, Ilka.
Objektiivinen joukkotiedotus. Helsinki,
Otava, 1980.
- HÄNNINEN, Sakari. Aika, paikka, poli-
tiikka: marxilaisen valtioteorian konsti-
tuutioista ja metodista. Tutkijaliiton
julkaisusarja 17. Helsinki, 1981.
- LALANDE, André (toim.), Vocabulaire
technique et critique de la philosophie.
Pariisi, Presses Universitaires de
France, 1980 (1926).
- MALMBERG, Tarmo. Realismin ongel-
mia. Tiedotustutkimus 6(1983a):1, s.
33-37.
- MALMBERG, Tarmo. Tiede ja viestintä.
Tieteentutkimuksen seminaari, Tampe-
reen Yliopiston sosiologian ja sosiaali-
psykologian laitos 19.10.1983 (1983b).
- MALMBERG, Tarmo. Journalismikritiik-
ki. Julkaistava käsikirjoitus, 1984a.
- MAMBERG, Tarmo. Hegelin objektiiv-
nen logiikka ja ihmistieteiden metodolo-
gia. KAKKURI, Marja-Liisa & PATO-
LUOTO, Ilkka (toim.). Näkökohtia
Hegelin filosofiaan. Helsinki, Tutkija-
liitto, 1984b (ilmestyy).
- MANNINEN, Juha. Materialismi ja tie-
teenkriittikki - vastausta Veikko Pietiläl-
le ja siinä ohessa myös Raimo Tuome-
lalle. Tiede & Edistys 7(1982):3, s.
229-236.
- NORDENSTRENG, Kaarle. Tiedotusoppi:
johdatus yhteiskunnallisten viestintäpro-
sessien tutkimukseen. Helsinki, Otava,
1975.
- OKSALA, Pellervo. Tieto ja todellisuus.
WILENIUS, Reijo ym. Filosofian kysy-
myksiä - Johdatusta filosofiseen ajatte-
luun. Jyväskylä, Gummerus, 1976, s.
41-97.
- TERVONEN, Ilka. Realismin materialis-
tisuus. Tiedotustutkimus 6(1982):2, s.
76-77.
- TUOMELA, Raimo. Metaphysical Versus
Internal Realism. Helsingin yliopiston
filosofian laitoksen julkaisuja nro 8,
1980.
- TUOMELA, Raimo. Tiede, toiminta ja
todellisuus: tieteellisen maailmankäsi-
tyksen filosofiset perusteet. Helsinki,
Gaudeamus, 1983.

kirja~arvioita

Vapauden kaiho

HEMÁNUS, Pertti. Journalistinen vapaus.
Jyväskylä, Gaudeamus, 1983.

Pertti Hemánus on nopeaaniskevä tie-
teellinen keskustelija. Journalismin käy-
tännön nostaessa esiin teemaa sopuleista,
on Hemánus askeleen edellä muita jul-
kaisemalla tutkimuksen Journalistinen
vapaus. Minkälaisia ovat sitten suomalai-
set sopulit tutkimuksen mukaan? He
ovat aitoja sopuleita tuon sanan etologi-
sessa merkityksessä: itsekseen eleleviä,
tyytyväisiä, suhteellisen vapaita, jotka
vain tosijutun tullen lähtevät laumoina
vaeltelemaan suuren uutisen perään
(joka heitä ohjaa ja johdattaa).

Hemánus liittyy suomalaiseen tiedo-
tusopin tutkimusperinteeseen varsin tiu-
kasti. Anglo-amerikkalaisen mass commu-
nication -tradition mukaan Hemánusta
on kiinnostanut jo liki kaksi vuosikym-
mentä (a) joukkotiedotuksen sisällöt
ja (b) näiden sisältöjen oletettu vaikutus
lukijaan/katselijaan. Lisäksi hän on aina
halunnut perinteen tavoin soveltaa teo-
reettisuonteisia kehelmiään käytäntöön
eli koetellut kehelmiään empiirisellä
aineistolla (testannut hypoteesejaan).

Mass communication -traditiossa
näkyä, kuten Hemánuksellakin, vahva
empiirinen sosiaalitutkimuksen perinne,
jossa keskeistä on kysymys teorian ja
empirian suhteesta. Se onkin ollut eräs
kantavia teemoja Hemánuksen tuotannos-
sa väitöskirjasta Helsingin sanomalehtien
rikosaineisto (1966) alkaen, jossa hän
vielä puhtaasti empiirisesti mittasi rikos-
kirjoittelun sisältöä. Vapaudessa sisältöjen
erittely journalistien puhunnasta (=teema-
haastattelut) vain on modifioitunut meto-
dologisesti tieteellisen realismin suun-
taan. Onko Hemánus siis vaihtanut ns.
paradigmaa. Tutkiiko hän sanomien (laa-
jasti: tekstien) sisältöjä nyt eri tavalla

kuin rikosaineistossa tai **Joukkotiedotuksen piilovaikutuksessa** (1973)?

Miksi hän muuten tutkii sanomien tai sanomisien sisältöjä, jos teemana pitäisi olla journalistinen vapaus? Siksi, että journalistien (kokemaan) vapauteen päästään Hemánuksen mukaan käsiksi kysymällä sitä heiltä. Näin hän on vapaasti keskustellut 46 suomalaisen journalistin kanssa (12 päällikkötasoisen ja 34 tavallisen rivitoimittajan) journalistien työhön ja sen toteuttamiseen liittyvistä asioista. Hänelle on kertynyt valtaisa määrä "journalistien puhuntaa", josta sitten pitäisi päästä selville, onko journalisteilla vapautta vai ei ja mikä sitä vapautta mahdollisesti rajoittaa.

Journalistit tuottavat sanomia, joilla on oma sisältönsä. Nyt Hemánus on kiinnostunut myös sisältöjen tuottamisen ehdoista. Ensimmäisessä vaiheessa Hemánus halusi kriteerejä, joiden avulla pystyttäisiin määrittelemään, vastaavatko journalistien tuottamat sanomat objektiivista todellisuutta vai ei. **Objektiivisessa joukkotiedotuksessa** (1980) Hemánus halusi päästä sanomiin, jotka ovat korrespondenssissa todellisuuden kanssa, kertovat siitä tosiasioita ja vaikuttavat vastaanottajiin sisältöjen mukaisesti. Jos sanoma on mahdollisimman objektiivinen, niin silloin on mahdollista, että vastaanottajille muodostuu realistinen, ihannetapauksessa tieteellinen maailmankatsomus (emt., 135). Hemánus siis halusi "saada objektiiviset sanomat maksimaalisen vääristymättöminä perille" (emt., 212). Ja tähän kaikkeen tarvitaan journalistista vapautta, jotta niiden objektiivisten sanomien avulla voitaisiin saavuttaa joitain yhteiskunnallisesti suotavia päämääriä (s. 221). Tällöin "joukkotiedotuksella on mahdollisuus täyttää ylväin tehtävänsä" (emt., 135).

Hemánus siis kytkee journalistisen vapauden joukkotiedotuksen objektiivisyyteen jo edellisessä työssään (1980, 144). Vapautta tarvitaan ideaalin päämäärän saavuttamiseksi: journalistien pitää olla vapaita tuottamaan objektiivisia sanomia, jotka tuottavat tieteellisen maailmankatsomuksen, joka tuottaa ihanneyhteiskunnan, jossa ihminen voi "mahdollisimman hyvin edistää aitojen tarpeidensa tyydyttämistä" (emt., 136). Ja se, joka "asettuu vastustamaan objektiivisyyttä joukkotiedotuksen sisällön ylväimpänä ominaisuus-

tena, vastustaa lopulta demokratiaa" (emt., 137).

Demokratiainkin voittamiseksi tarvitaan journalistista vapautta. Kirjassa Hemánus sanoo, että liberalistisen lehdistöteorian parhaat ajatukset on saatettava voimaan. Ja mitä muuta hänen vaatimustensa on kuin liberalistisen lehdistöteorian ohjelmajulistus.

Kirjan rakenne on seuraava: aluksi on journalistien vapauden käsitteanalyysi, sitten vapauden toteutuminen lehdistön historiassa (jolloin vapaus kytketään lehdistön objektiivisyyteen), vapauden säätelijät 1970- ja 1980-luvun Suomessa, ja lopuksi kysytään journalisteilta, onko vapautta vai ei ja tulkitaan journalistien käsityksiä.

Kirja jakaantuu selvästi kahteen osaan juuri siten kuin empiirisen sosiaalitutkimuksen perinne vaatii: ensin teoria ja sitten empiria. Asetelma muistuttaa hypoteettis-deduktiivista tutkimustapaa. Aluksi abstrakteista käsitteistä seuraa "loogisten" sääntöjen avulla toisia abstrakteja käsitteitä (vapaudesta sananvapauden kautta journalistiseen vapauteen). Näistä rakennetaan empiiristen aineistojen (havaintojoukkojen, journalistien haastattelujen) hypoteeseja (esim. journalistien professionalistuminen edistää vapautta). Ja lopulta empiiristä aineistoa (journalistien puhuntaa) verrataan hypoteeseihin ja todetaan molempien "yhteensopivuus" eli testataan hypoteeseja (esim. Hemánus 1974).

Hemánuksen maailma on dualistinen, toisaalta on teoria ja toisaalta empiria ja ongelmana on niiden yhteensopivuus. Ensisijaisena huomion kohteena Hemánuksella kuitenkin on tutkimuksessa "objektiivinen, todella olemassa oleva journalistinen vapaus" (s. 19). Sinne pitäisi päästä tieteen avulla. Kun vapaus alkaa abstraktilla käsitelmäärityllä, pitää jotenkin päästä vielä konkreettiseen vapauteen. Tähän tarvitaan hänen mukaansa abstraktista konkreettisen kohoamisen metodia. Sen Hemánus käsittää niin, että aluksi on abstrakti vapaus, josta jollakin metodilla kohotaan "käsin koskeltavaan konkreettiseen" vapauteen, esimerkiksi tämän päivän Suomessa. Metoditulkinta on liian ahdas: tiedostuksen liikkeen pitäisi siirtyä yhden tutkimuksen sisältä koko tieteenalan sisälle tapahtuvaksi liikkeeksi (Iljenkov 1976).

Hemánus joutuukin loikkaamaan abstraktista vapauskäsitteestä empirian maailmaan siten, että hän määrittelee uudelleen journalistisen vapauden: se on "muiden toimittajien kuin päätoimittajien vapautta tehdä journalistista työtään oikeaksi katsomiensa päämäärien hyväksi" (s. 19). Tällöin hän kysyy, mitenkä "yksityisomistuksessa olevat... vapaat tiedotusvälineet... ovat kykeneviä menestyksellisesti etsimään totuutta" (s. 18) ja silloin "kiinnitetään huomio toimituksen sisäisiin valtasuhteisiin" (s. 52). Sisäisiä valtasuhteita Hemánus vihdoin jäsentää (=ottaa haltuunsa em. abstraktin teoreettisen, so. vapauden käsitteen) professionalismin, journalistisen kulttuurin ja vieraantumisen käsitteillä. Professionalismilla sattuu kuitenkin olemaan "idealistinen perusluonne" (s. 54).

Professionalismista ja journalistisesta kulttuurista tulee kuitenkin se tulkintakehikko, jonka avulla päästään abstraktista konkreettiseen, tulkitsemaan journalistien haastatteluja. Kun Hemánus lähestyy empiiristä aineistoa, väistyy samalla abstrakti vapauden käsite ja muuttuu toimitusorganisaation rajoituksiksi työnteossa. Nyt joudutaan ensimmäisen kerran tosiongelmiaan: kyetäänkö journalistien puhunnasta, joka on "subjektiivisia merkityksiä" (s. 186), pääsemään niiden takana olevaan "reaalitodellisuuteen", "joka on olemassa myös subjektiivisista merkityksistä huolimatta" (1983, 12; korostus PH).

Tässä tehtävässä Hemánus ilmoittaa epäonnistuneensa, "yrityksessään tutkia luotettavasti ja lopulta objektiivisesti journalistisen vapauden reaalitodellisuutta" (s. 185). Pohtiessaan sitä, kuinka voitaisiin tulkita journalistien haastatteluja hän joutuukin metodologiaan: miten saada tietoa reaalitodellisuudesta, kun haastattelut ovat vain subjektiivisia merkityksiä. Ratkaisun Hemánus löytää luotettavasta ymmärtämisestä: otetaan puhuntaa nauhalle, puretaan nauha ja tulkitaan journalistien puheet ymmärtämällä niitä luotettavasti. "Kunnianhimon astetta kohotettakoon ja pyrittäköön 'pelkän' ymmärtämisen (so. hermeneutiikan, tekstin tulkinnan yleensä) sijasta luotettavaan ymmärtämiseen, objektiiviseen ymmärtämiseen..." (s. 94), kirjoittaa Hemánus.

Tässä kohdin kirjaa lukija joutuu ymmälle. Mitä on luotettava ymmärtäminen tavallisen ymmärtämisen sijasta. Tavallisen ymmärtämisen Hemánus taas hylkää "uhitellen", "tietoisesti uhitellen", spekulatiivisena. Journalistisen vapauden sijasta Hemánus on nyt tutkimassa journalistien tietoisuutta. Ja koska hänellä ei ole tietoisuuden tutkimuksen metodologiaa, joutuu hän vain tulkitsemaan luotettavasti haastatteluja, jotka hän käsittää tietoisuuden ilmentymiksi.

Tietoisuuden tutkimus ja Hemánuksen kieliteoria

Kun Hemánus ryhtyy tutkimaan empiirisesti sellaista mikä ei näy (so. tietoisuutta), ei ole havaittavissa itsessään, niin mitenkä sitä pitää sitten tutkia? Ja se mikä ei näy, kuuluu: tietoisuus on puhuntaa jota tulkitaan. Mutta ovatko puhunta ja tietoisuus samoja asioita tai saman asian ulottuvuuksia? Mikä on oikeastaan se Hemánuksen kieliteoria, jossa puhunta on vain subjektiivisia merkityksiä, joiden "taakse" pitäisi päästä noita merkityksiä luotettavasti ymmärtämällä.

Kieliteoria ei ole Vapaudessa selkeästi esillä. Pikemminkin Hemánus käy vain tieteenfilosofista polemiikka kuuden sivun verran ymmärtämisestä ja luotettavasta ymmärtämisestä, siis tekstin tulkinnasta. Mutta hän ei pohdi lainkaan sitä, miten tekstit syntyvät. Jotta pääsimme selville Hemánuksen kieliteoriasta, meidän on palattava Piilovaikutukseen ja Objektiiviseen.

Kieli tuntuu Hemánukselle Vapaudessa olevan kategorisesti subjektiivista. Se ei siis ole se, mitä Hemánus haluaisi tutkia. Piilovaikutuksessa (1973, 19) ovat kuitenkin joukkotiedotuksen sisällöt yllättäen objektiivisia ja journalistien intentiot, tarkoituksellinen toiminta, subjektiivisia. Tuolloin hän ei vielä ihmetellyt, kuinka subjektiivinen toiminta voi tuottaa objektiiviset sisällöt (jotka olivat objektiivisia ilmeisesti siksi, että ne näkyivät, edustivat jotakin "materiaalista"). Piilovaikutuksessa kieli onkin vain aktuaalista puhuntaa: "On järkevää lähteä siitä lähtökohdasta, että nimenomaan kielenkäyttö - enemmän kuin kieli - vaikuttaa yksilön tapaan havaita todellisuutta ja ajatella" (1973, 63).

Objektiivisessä kieliteorian vaatimuksena on jo sellainen kieli, joka on "mahdollisimman objektiivista" (1980, 200), jossa "sanat liittyvät yksiselitteisesti erottelukykyisiin käsitteisiin ja lauseet toisiin tai adekvaatteihin ajatuksiin" (emt., 155). Tällaisella objektiivisellä kielellä voisivat journalistit sitten "pukea journalistiset tuotteensa kielelliseen asuun" (emt., 121), jolloin niistä tulisi objektiivista kieltä ja se olisi "teoreettisen objektiivisuustutkimuksen tehtävä" (emt., 200). Ajatus on lähellä suomalaisessa tiedotusopissa vallitsevaa mekanistista kielenkäsitystä.

Vapaudessa Hemánus on ilmeisesti konstruoinut tuollaisen "objektiivisen kielen", johonka hän sitten vertaa "journalistien kieltä" (haastattelut) ja toteaa, että ne ovat subjektiivisia. Hemánus ei tunnu pääsevän merkitysten takana olevaan reaalityodellisuuteen.

Hemánus ei pohdi lainkaan tietoisuuden tutkimuksen historiaa. Hän ei tunnu tietävän, että jo yli 50 vuotta sitten (Vygotski 1934, ks. 1978) hylättiin kieliteoriassa ja tietoisuuden tutkimuksessa ajatus, että aina olisi mentävä sanamerkitysten "taakse", johonkin objektiiviseen (ks. Kahma, 1979). Tietoisuuden rakenne ja toiminta ja niitä selittävä teoria lähtivätkin ajuksesta, että tietoisuus kytkeytyy toimintaan, jolloin "toiminta on tietoisuuden olemussubstanssi" (Leontjev 1977, 201). Ratkaisu tietoisuuden salaisuuksiin ei siis löydy organismin "sisältä" (esimerkiksi journalistien "päästä" tulevasta puhunnasta), vaan sen ulkopuolelta (Luria 1982, 16, 23, 53-56).

Merkitykset ovatkin toiminnan objektiivisia merkityksiä, jotka ovat yhteiskunnallisesti tuotettuja, ihmisten tekemiä. Toiminta kyllä determinoi tietoisuutta, mutta ei ole olemassa toimintaa ja siitä erillistä tietoisuutta. Ei siis voi olla olemassa toiminnasta erillisiä subjektiivisia merkityksiä. Leontjevin mukaan merkitykset ovat aina "objektiivisia", ja vasta persoonallinen mieli onkin "subjektiivinen" (1977, 25, 119-132). Kieli ja todellisuus eivät ole erillisiä niin että toinen olisi toisen takana, mutta ne ovat erilaisia olemassaolon tapoja. Tämän käsittämiseksi tarvitaan "historiallista" kielikäsitystä.

Hemánukselle kieli on vain väline, keino jonkin asiantilan saavuttamiseksi.

Kieli vain lisää tietoa sen "takana" olevasta perustavammanlaatuisesta, objektiivisesta todellisuudesta. Kielen vain tarvitsisi jotenkin olla objektiivista, jotta saataisiin objektiivinen kuva todellisuudesta tai journalistien "päästä". Ja jos sellaista kieltä ei vielä ole, se pitää rakentaa. Vapaudessa rakentamisen tulos oli käsite luotettava ymmärtäminen. Mutta mitenkä se toimi, jäi minulle vähän hämäräksi. Pääasiassa Hemánus ymmärsi journalistien kertomuksia professionalismin ja journalistisen kulttuurin kehikkojen kautta. Hän siis vertasi kertomusten tekstiä (dekoodattuna Hemánuksen "päässä") siihen malliin, jonka hän oli rakentanut "toista tietä" (s. 183-185). Tämä malli oli puolestaan syntynyt havainnoimalla todellisuutta, 1970- ja 1980-luvun journalismia sääteleviä sääntöjä ja normeja.

Mutta millä tavalla tämä havainnoimalla saatu malli sitten on vapaa siitä subjektiivisuudesta, jota journalistien omat kokemukset ja havainnot puolestaan olivat? Onko tutkija objektiivisempi kuin käytännön journalisti? Tämä on Hemánuksen tutkimuksen ja aina empiirisen tutkimuksen dilemma. Se tuli esiin jo Objektiivisessä, jossa joukkotiedotuksen sisältöjä pyrittiin vertaamaan "objektiiviseen malliin", todellisuuteen, joka konstruointiin havainnoimalla tuota todellisuutta ja käyttämällä ns. extra media dataja.

Hemánukselle ovat dokumentit ja asiakirjat (ja muu mahdollinen sanoman ulkopuolinen lähdeaineisto) reaalityodellisuuden osia, puhunnat ja kertomukset ovat vain sen subjektiivisia merkityksiä, jotka kyllä saattavat tutkimuksessakin vastata tuota reaalityodellisuutta (jos vain olisi olemassa oikea ja objektiivinen kieli). Mutta niin kauan kuin kieli on Hemánukselle vain väline todellisuuden kuvaukseen, ei itse todellisuutta toimintaan kytkeytyneenä, on hän saman ajatuksen vanki koko ajan: miten päästä subjektiivisista merkityksistä niiden takana olevaan objektiiviseen todellisuuteen. Viitteitä "vapautumisesta" Hemánus toki kirjassa antaa. Hän lupaa seuraavaksi tutkia journalismia todellisuuden heijastuksen eräänä muotona (s. 44). Ehkä hän voisi aloittaa työnsä kielen teoriasta.

Koska Hemánuksella ei ole kehitty-

nyttä kielen teoriaa, joutuu hän tulkitsemaan haastatteluja (puhuntaa, kertomuksia) oman mallinsa avulla. Mallin keskeisiä "teoreettisia hahmoja" ovat idealistinen professionalismismi, joka idealismistaan huolimatta "paikoin toimi ja herätti optimismia sen käyttökelpoisuuden suhteen" (s. 187). (Objektiivisessa idealistiset pyrkimyksetkin, saati sitten käsitteet, oli tuomittu vielä täydellisesti ks. 1980, 24, 58, 67, 74, 82-89, 111, 125, 168, 170, 193, 225 ja 280).

Käytännössä se tarkoittaa, että journalistikunnan ammattitaidon noustessa vapauden rajoitukset vähenevät. Mutta tätä tulosta Hemánus ei saanut selvästi esiin haastatteluista. Kummallista onkin, että vaikka tutkija ei luota subjektiivisiin merkityksiin, hän tekee niistä tutkimuksen päätuloksia: journalistit ovat tyytyväisiä työhönsä, eivätkä siten koe koko vapautta ongelmana ja vain itsesensuuri saattaa rajoittaa vapautta. Mutta itsesensuurin "tiedostamattomaan" puoleen ei Hemánus päässyt käsiksi.

Mutta mitä se tarkoittaa, että ammatin ammatillistuminen, professionalismismi, voisi vähentää vapauden rajoituksia? Hemánus ei kovin selvästi kyke kysymystä journalistiseen kulttuuriin, vaar käsittelee sitä erillään professionalismista. Kulttuuri on joukko kirjoittamattomia sääntöjä, joita journalistit noudattavat. Hemánus ei kysy: miksi journalistit sitten noudattavat sääntöjä, miksi he tekevät juttuja juuri niin kuin tekevät ja rajoittavatko he itse itseään tekemällä juttuja juuri tietyllä tavalla.

Journalistinen kulttuuri vapauden ongelmana

Journalistinen kulttuuri on ollut Hemánuksen kiinnostuksen kohteena pitempään kuin kenelläkään toisella suomalaisella tiedotustutkijalla. Väitöskirjassa (1966) se oli jo mukana tulosten tulkinnessa vähän samaan tapaan kuin Vapaudessa. Piilovaikutuksessa se eksplikoitui vallankäytön näkökulmaan: yhteiskunnan vallankäyttö repressoi journalistia journalistisen kulttuurin kautta. Muuttamalla kulttuuria Hemánus arveli vähentävänsä repressiota, jolloin journalistit pääsisivät kirjoittamaan sellaisia joukkotiedotuksen sisältöjä, jotka eivät piilovaikuttaisi ja myö-

hemmin olisivat jopa objektiivisia. Ja nyt samaan seikkaan huudetaan avuksi vapautta. Joskus on vaikea käsittää, mitä eroa on journalistisella vapaudella ja kulttuurilla, koska molempien avulla päästään objektiiviseen joukkotiedotukseen.

Journalistinen kulttuurikin on jotain sellaista, jolta on vaadittava abstraktista konkreettiin nousua. Hemánukselle ei tunnu riittävän aikaa kulttuurin teoreettiseen pohdintaan, koska hänellä on aina kiire konkreettisiin, so. päästä käsiksi johonkin empiiriseen. Vapaudessakin kulttuuri on journalistien "päissä", tietoisuudessa.

Kulttuuri ei lopulta ole työskentelytapoja ja niiden tutkimista, ei toimintaa, vaan "pään sisäisiä asioita". Ja koska journalistit ovat tyytyväisiä, tuntuu kulttuuri toimivan hyvin. Miksi Hemánus ei sitten luota lopulta journalistien kertomuksiin, miksi hän koko ajan epäilee?

Mikä sitten olisi journalistisen kulttuurin pohjavire? Se on tietysti koko länsimainen modernin journalismin perinne ja tavat tehdä juttua sekä ajatella tiedonvälitystä.

Hemánus esittääkin, että journalisteja on hallinnut liberalistinen lehdistöteoria (s. 34). Mutta mitenkä se on hallinnut ja hallitsee, on jälleen kerran vain empiirinen kysymys.

Mitenkä voi lehdistöteoria hallita journalistia? Mitenkä se voisi hallita konkreettista journalistiyyksiä (jossa vapauskin lopulta ilmenee, s. 12) ja hänen tietoisuuttaan? Varmasti liberalistinen teoria hallitsee ajatusmuotoina, mutta hallitseeko se työskentelymetodin toimituksissa (kuten väitöskirjassa esim. normaaliaikana rutiini, 1966, 264). Jos lehdistöteoria on työprosessin tasolla, tarvitaan välittäjäteoria. Tällaista Hemánuksella ei koskaan oikeastaan ole. Voisimmekin nyt ajatella: journalistinen kulttuuri on juuri se välittäjäteoria, joka "kääntää" liberalistisen lehdistöteorian journalistiseen työprosessiin.

Siksi journalistinen kulttuuri on niin pysyvää, sillä on aina oma tehtävänsä "jonkun ylemmän teorian" ja työprosessin välissä. Se menee "kynän päähän asti", se konkretisoituu joka päivä. Journalistin kirjoittaessa juttunsa. Ja kun journalistinen kulttuuri on niin lähellä "kynän mitan päässä", sitä on vaikea havaita.

Nyt kuuluisi kysymys haastattelujen tulkinnasta: miksi vallitseva journalistinen kulttuuri tuottaa suuren työtyytyväisyyden. Koska se on niin syvällä journalistisissa, melkein "selkäytimessä asti".

Tapahtumautinen ja uutisgenre kuvaavat sitä hyvin (ks. enemmän McQuail 1983, 138-149). Ne ovat 150 vuotta vanhoja, mutta toimivat edelleen samalla periaatteella. Ne muodostavat modernin journalismin "kovan ytimen", journalistisen kuvauksen tasolla. Uutisgenressä heijastuu parhaiten myös journalistisen työn ristiriita: luovaa työtä ohjaavat normit ja säännöt sekä organisaatio.

Juttu rakennetaan aina samalla tavalla (ingressi) ja uutistapahtumissa valitaan samanlainen näkökulma, joka usein säätelee koko prosessin myöhempääkin kuvausta (Smith 1975, 246-247). Professionalismi vain korostaa näitä seikkoja. Hemänuksen hyljeksimä survey-tutkimus tuotinkin 1970-luvun loppupuolella tulokseksi sen, että suomalaiset journalistit ajattelevat työtään täysin kirjoittamisen kautta. Ja kustantajat ajattelevat journalistien työtä eettisten sääntöjen kautta (Kahma 1977).

Journalistit vastaavat organisaation paineisiin ja jännitteisiin sekä professionalismia korostamalla että vaatimalla luovuutta ja liikkumatilaa normien ja sääntöjen alla (Gallagher 1982, 151-173). Tuossa tilanteessa "syntyy ristiriitaisesti määräytynyt tietoisuus". Uutisgenre vaatii byrokraattisimman ja ohjatun organisaation (Tunstall 1972, 263).

Suomalaisiin journalisteihin kohdistettu kysely osoitti, että suurin sananvapauden uhka oli lehdistön keskittyminen ja lehti-kuolema. Niitä vastaan oli taisteltava lisäämällä mainostilaa ja koventamalla kilpailua (ks. tarkemmin Jääskeläinen 1977). Perillemenevää ja myyvää juttua painottaa taas koko mass communication-traditio (so. koristele ja laadi sanoma niin että se menee efektiivisesti perille). Se on jotain muuta kuin ne yhteiskunnan valtasuhteet, joita Hemänuksen tarjoaa toimitusorganisaation sisälle (ks. esim. s. 56, ja 1980, 210).

Miksi Hemänuksen ei ole tutkinut journalistien toimintaa esimerkiksi uutisgenren toteuttamisessa, vaan on kyselyt työn tekemisen ehdoista? Pitäisi kysyä, kuinka uutistapahtuma tuottaa tuon tapahtuman kuvauksen (so. käytetäänkö uutisgenreä

vai jotain muuta). Jos journalisti esimerkiksi haluaisi käyttää jotain muuta genreä, niin mitkä tapahtumautisen kuvaukseen liittyvät ehdot estävät tuon genren käytön? Tuskin esimies joka hetki ilmoittaa, että nyt tehdään niin ja niin.

Näin me joka tapauksessa pääsisimme **journalistisen kuvauksen tapoihin**, pois abstraktista vapaudesta. Me olisimme siinä kynän jäljessä, joka tuottaa tekstin. Ja tätä Hemänuksin haikailee, että journalistinen vapaus ilmeni työn tekemisen ehdoissa, mahdollisuudessa tehdä työtä tietyillä metodeilla. Me kysyisimme, asettaako journalisti työnsä eli kohteensa kuvaustavan (genren, tietoisesti, mutta emme tutkisi tietoisuutta, vaan journalistien toimintaa. Veikko Pietilää mukailen (1982, 85-95) kulttuurin tutkimus olisi silloin niiden sääntöjen (tekstien) tutkimusta, jotka konstituivat journalismin muodon ja sisällön joka päivä, tässä ja nyt.

Samalla tavalla voisimme ajatella journalistisen vapauden tutkimusta yleisemminkin, ei vain toimitusorganisaatioissa. Mitkä yhteiskunnalliset intressit kanavoituvat julkisuuteen ja millä tavalla artikuloituina (ks. esim. Alasuutari & Siltari 1983, 92-94)? Tai mitenkä erilaiset tekstit yleensä artikuloituvat joukkotiedotuksessa (ks. esim. Paldán 1982). Tuolloin vapaus kytkettäisiin julkisuuskysymykseen (teksteihin). Hemänuksen kuitenkin sulkee tällaiset kysymykset pois: vapaus on journalistin ominaisuus. Se ei ole julkisuudessa artikuloituvien intressien kysymys.

Samalla jää piiloon journalistia itseään kuvaava kehitys: 1950-luvun portinvartijasta on tullut 1960-luvun riippumattomuutta ja vapautta abstraktisti korostavan kauden jälkeen 1970-luvun professionalistin alkumuoto (normit, etiikka ja yhteisö) sekä 1980-luvun kirjoittaja, juttunäkökulman valitsija, joka työskentelee ristiriitaisen tietoisuuden tuottavassa hommassa. Mutta koko ajan journalisti on tuottanut tekstejä, artikuloinut intressejä julkisuuden palstoilla.

Hemänuksen päätulokset jäävät laihoksi. Vapaus ei ole edes suuri ongelma ja tyytyväisyys sallii lievän itsesensuurin. Journalisti on aika itsellinen kirjoittelija. Ja kuitenkin häntä painaa modernin journalismin pitkän perinteen rankka

leima. Sitä olisi syytä tutkia.

Hemänuksen tyyli on raportoivaa. Sitä on joskus nautinto lukea. Tieteellisen tekstin sujuvuudessa Hemänus on eittämätön taiteilija. Mutta myös hänen tutkimustapansa muistuttaa journalistista raportointia: hän käy varsin nopeasti läpi tiiviissä esityksessä keskeisiä tieteenfilosofisia seikkoja ja kommentoi valtaosaa määrää journalistista tutkimusta. Mutta toimiiko hän samalla oman metodivaatimuksensa mukaan: tutkijan on annettava olettamuksilleen ja hypoteeseilleen samanlainen mahdollisuus osoittautua vääriksi kuin oikeiksi.

Toisessa yhteydessä Hemänus nimitäin tunnustaa subjektiivisuuden journalistisessa työssä. Ja mitä muuta kuin "subjektiivisia merkityksiä" on tutkijan tulkinta hänen päätuloksistaan: "Kaksikymmentäkaksi haastateltua 'rivitoimittajaa' myöntää itsesensuurin vaikuttavan omaan työhönsä... Kaksi haastateltavaa kiistää osaltaan itsesensuurin ja kymmenen kanta jää epäselväksi" (s. 169). Näin journalistisen vapauden olemassaolo selittyy sillä, että 22 satunnaisesti valittua suomalaista 'rivitoimittajaa' myöntää Hemänuksen tulkinnan mukaan itsesensuurin vaikuttavan työssään. Päätulos syntyy samalla menetelmällä kuin potkupallo-ottelussa: 22-2.

Tässä journalistinen vapaus on kyllä selvä dikotomia. Mutta toisaalta Hemänuksen mukaan sananvapaus (ja journalistinikin) ei ole dikotomia, vaan jatkumo (s. 187, myös Hemänus 1983) Tällöin juuri onkin mahdollista Hemänuksen mukaan "vähentää sananvapauden esteitä" (1983, 4), mutta siihen kyllä saatetaan tarvita myös "visio maksimaalisen... sananvapauden yhteiskunnasta" (s. 18).

Mitenkähän tuo visio syntyisi? Tarvi taanko siihen subjektiivisten merkitysten takana olevaa objektiivista vai olisiko tuo visio itsessään, subjektiivisuudessaan, jo lopulta objektiivinen? Näin ilmeisesti myös "journalistisesta ihannetyöstä" "luotava visio" alkaisi olla ei vain "subjektiivisia merkityksiä" (s. 59), vaan ennen kaikkea journalistisen työn "tosikuva".

Ilkka Kahma

Kirjallisuus

ALASUUTARI, P. & SILTARI, J. Työväestö ja televisio. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja A 48/1983.

GALLAGHER, M. Negotiations of Control in the Media Organizations and Occupations. Teoksessa GUREWITCH, M. & BENNETT, T. & CURRAN, J. & WOOLLACOTT, J. (eds.). Culture, Society and the Media. London, 1982.

HEMÄNUS, P. Helsingin sanomalehtien rikosaineisto. Acta Universitatis Tampereensis, ser. A, vol. 6. Keuruu, 1966.

HEMÄNUS, P. Joukkotiedotus piilovaikuttajana. Keuruu, 1973.

HEMÄNUS, P. Uutiset, maailmankuva ja objektiivisuus. Sociologia 11 (1974):3.

HEMÄNUS, P. & TERVONEN, I. Objektiivinen joukkotiedotus. Keuruu, 1980.

HEMÄNUS, P. Journalistinen vapaus. Tiedotustutkimus 5 (1983): 1.

HEMÄNUS, P. Miten provokoida yleisöä etsimään 'totuuksia'. Tiedotustutkimus 5 (1983b): 3.

ILJENKOV, E.V. Abstraktin ja konkreetin dialektiikka Marxin "Pääomassa". Teoksessa TUOMELA, R. & PATOLUOTO, I. (toim.). Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet, osa I. Hämeenlinna, 1976.

JÄÄSKELÄINEN, J. Suomalaisen toimittajakunnan sananvapauskäsitykset. Tiedotusopin pro gradu tutkielma Tampereen yliopistossa 1977.

KAHMA, I. Toimitusdemokratiakokeilu ja lehtiorganisaatio. Tiedotusopin lisenlaatintutkielma Tampereen yliopistossa 1977.

KAHMA, I. Miten tietoisuutta voisi lähestyä tutkimuksessa? Tiedotusopin tieteellisessä yhteisössä Tampereen yliopistossa 19.9.1979 Pidetty julkaisematon esitelmä.

LURIA, A.R. Sprache und Bewusstsein. Studien zur Kritischen Psychologie 31. Köln, 1982.

MCQUAIL, D. Mass Communication Theory. London, 1983.

PALDÁN, L. Mediatietoutta Birminghamista. Tiedotustutkimus 4 (1982): 2.

PIETILÄ, V. Tiedotustutkimus: teitä tienviittoja. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja C 3/1982.

SMITH, A. Paper Voices. The Popular Press and Social Change 1935-1965. London, 1975.

TUNSTALL, J. News Organization Goals and Specialist Newsgathering Journalists. Teoksessa MCQUAIL, D. (ed.), Sociology of Mass Communications. Harmondsworth, 1972.

VYGOTSKY, L.S. Mind in Society. Cambridge, 1978.

Lähetikö muistiinpanosi?

STEINBOCK, Dan. Televisio ja psyyke. Televisiosuhde, illusionismi ja anti-illusionismi. Viestintätutkimuksen seuran julkaisusarja n:o 8. Espoo, Weilin+Göös, 1983. 396 s.

Eurooppalaiseen kriittiseen yhteiskunta-ajatteluun viime vuosikymmeninä keskeisesti vaikuttaneista ajatussuunnista toinen, marxilaisuus, on jo lyönyt itsensä läpi suomalaisessa yhteiskuntatieteessä; toinen, psykoanalyysi, odottaa nyt vuoroaan. - Tähän tapaan profetoi Lauri Mehtonen jollain luennollaan vuosia sitten. Ennustus odottaa vielä toteutumistaan, myös ja ehkä varsinkin tiedotustutkimuksen piirissä, vaikka sen kohteisiin tuntuisi psykoanalyttisella ajattelulla olevan selvästi selitysvoimaa.

Dan Steinbock on väitöskirjallaan **Televisio ja psyyke** astunut televisio- ja elokuvatutkimuksen alueelle, eikä vielä pelkästään tämän seikan pitäisi närkästyttää edes reviiireistään kiinni pitäviä tiedotusoppineita tai elokuvakriitikoita; hänen pyrkimyksensä tuoda uusia näkökulmia ja viitekehyksiä tutkimukseen on tärkeä. Tosin kirjoittaja kiittää aikaisemman tutkimuksen aiheesta melko kevyesti, ja hänen käsityksensä itsestään uranuurtana voi perustua vain melkoiseen tietämättömyyteen suomalaisen tiedotustutkimuksen piirissä käydyistä keskusteluista. On toki totta, etteivät muut ole vannoneet hänen tapaansa psykonalyysin tai englantilaisen, psykoanalyysista, semiotiikasta ja ideologiakritiikistä ammentavan kulttuuritutkimuksen tai "televisiotutkimuksen kolmannen vaiheen" (televisiosuhdetta painopisteensä pitävän) nimiin, ainakaan julkilausutusti,

mutta keskustelussa on ollut paljon kysymyksenasetteluja, jotka vastaavat ainakin kahden jälkimmäisen piirissä tematisoituja.

Tärkeä on Steinbockin pyrkimys myös siksi, että television välinelunne ja sen käytännöllinen merkitys nykyisen arkielämämme kokonaisuudessa ovat julkisessa keskustelussa jääneet korkeintaan kolumnistien spekulatiiviselle käsittelylle. Tiedotustutkimus on välttänyt kysymyksiä miltei pelokkaalta vaikuttavalla tavalla.

Steinbock ei ole määritellyt tehtäväkseen ajattelijoiden tai teoriasuuntien perusteellista esittelyä, vaikka hän tutkielmassaan käykin läpi huomattavan määrän lähteitä. Olennainen kysymys siis on, miten hän on onnistunut toisessa mainitussa tehtävässä - pelastamaan televisiosta käytävää keskustelua kestävämmälle ja syvällisemmälle argumentaatiopohjalle.

Laaja lähteistö palvelee tutkielmassa rakennustiilinä itsenäisen ja kohteensa kattavan teoreettisen kokonaisuuden asemaa tavoittelevassa rakennelmassa. Voi ehkä pitää paradoksaalisena, että tästä pyrkimyksestä huolimatta löytyy tutkielmasta hyvin vähän sen yli mitä lähteissä jo on sanottu. Malttamaton lukija, joka alustavan käsityksen teoksesta saadakseen lukee ensinnä johdantoja päätelmäluvut, kokee yllätyksen: luvut ovat pitkälle samansisältöiset. Kuin retoriikan perussääntöjä seuraten on niissä luelttu, mitä tullaan käsittelemään ja on käsitelty, sen sijaan että käsittelyn lähtökohtia olisi perusteltu ja sen tuloksia arvioitu.

Kyseessä on tietenkin detalji johon ei pidä takertua, mutta se antaa myös viitteen Steinbockin lähestymistavasta, jota Markku Koski (1984) on purevasti kutsunut "linnelläis-freudilaiseksi": perusteellisuus on Steinbockille asioiden ja osatekijöiden laaja-alaista ja yksityiskohdasta nimeämistä, mutta määrittelyistä ei edetä yhteyksien esittämiseen. Tällöin vältytään joutumasta silmätyksin mahdollisten tekstin sisäisten ristiriitaisuuksien kanssa - ja Steinbock on onnistunut keräämään tutkielmaansa paljon lainauksia, jotka ovat, elleivät aina ristiriitaisia niin ainakin epäolennaisia hänen argumentaationsa kannalta.

Samalla menetetään mahdollisuus